

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

קביעת שנה של אתרוג

(י"ד ב') תנן (ביכורים ב,ו): אתרוג שווה לאילן (לילך אחר חנטה) בג' דרכים, ולירק (לילך אחר לקיטה) בדרך אחד. כיצד? שווה לאילן בג' דרכים, לערלה, ולרבעי, ולשביעית. ולירק בדרך אחד, שבשעת לקיטתו עישורו.¹ דברי רבן גמליאל. רבי אליעזר אומר: אתרוג שווה לאילן לכל דבר (ואפילו לענין מעשר הולכים בו אחר חנטה).

(ט"ז א') אמר רבה בר רב הונא: אע"ג דאמר רבן גמליאל אתרוג אחר לקיטה כירק, ראש השנה שלו בשבת (כשאר פירות האילן).

בעא מיניה רבי יוחנן מרבי ינאי: אתרוג, ראש השנה שלו אימתי?

אמר ליה: שבת.

(שאל אותו) שבט דחודשים (חודשי הלבנה), או שבט דתקופה (חודשי החמה). בסוף שלושים של תקופת טבת מתחיל "שבט" של חמה)?

אמר ליה: דחודשים.

בעא מיניה רבא מרב נחמן, ואמרי לה רבי יוחנן מרבי ינאי: הייתה שנה מעוברת, מהו (שבט הסמוך לטבת, או אדר ראשון שהוא במקום שבט)?²

אמר ליה: הלך אחר רוב שנים (מי ששמו שבט).

(4) אמר רבה: אתרוג בת ששית (שחנטה בששית) שנכנסה לשביעית (ונלקטה), פטורה מן המעשר (כדין שביעית, בתר לקיטה), ופטורה מן הביעור (כדין ששית). ובת שביעית שנכנסה לשמינית, פטורה במעשר (כדין שביעית, בתר חנטה), וחייבת בביעור (כדין שביעית).

אמר ליה אביי: בשלמא סיפא (שהלכת אחר חנטה) לחומרא. אלא רישא פטורה מן הביעור, אמאי?! דאמרין ליה זיל בתר חנטה?! אי הכי תיחייב במעשר!

אמר ליה: יד הכל ממשמשין בה, ואת אמרת תיחייב במעשר?³!

¹ דדרכיה דאתרוג כירק, מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו, אף אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו. גמרא קידושין ג' א'.

² בשנת חודשי לבנה יש 354 ימים ובשנת חמה יש 365 ימים. לאחר שנצבר פער כעבור שנתיים שלוש, באופן שחג הפסח יחול לפני תקופת ניסן (וכן מסיבות וחשובים נוספים), מוסיפים את חודש אדר הראשון כדי לאזן את הפער. כך יוצא בשנה מעוברת, שחודש שבט חל מוקדם יותר, בזמן שבשנים כתיקנן הוא באמת טבת. וחודש אדר הראשון, חל בזמן שבשנים כתיקנן הוא באמת שבט.

³ לעולם הולכים אחר חנטה, ובת ששית לא נוהגים בה כדין שביעית. ומה שפטורה ממעשר, משום שבפועל כל שדות ופרדסים הם הפקר בשביעית, ואין אתרוג זה נשמר בה לבדו. ועל כרחו הכל ממשמשין בו, והפקר פטור ממעשר.

⁴ ואף על פי שאין אומרים כן בשאר אילנות, שאר אילנות אין הדבר מצוי ליכנס פירות ששית בשביעית, ואם אירע כן לפעמים, אינו מצוי וניכר הדבר לכל ואין ממשמשין בה. אבל אתרוג, שבכל השנים נחנטים בשנה אחת ונלקטים באחרת, יד הכל מצויה בכל שנה

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

(2) ורב המנונא אמר: בת ששית שנכנסת לשביעית לעולם ששית (בתר חנטה). ובת שביעית הנכנסת לשמינית לעולם שביעית (בתר חנטה).

מיתבי: רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: אתרוג בת ששית שנכנסת לשביעית פטורה מן המעשר ופטורה מן הביעור, שאין לך דבר שחייב במעשר, אלא אם כן גדל בחיוב ונלקט בחיוב. ובת שביעית שנכנסת לשמינית, פטורה מן המעשר ופטורה מן הביעור. שאין לך דבר שחייב בביעור, אלא אם כן גדל בשביעית, ונלקט בשביעית.

רישא קשיא לרב המנונא (דסבר לעולם ששית וחייבת במעשר), סיפא קשיא בין לרבה בין לרב המנונא (דהא תרוייהו בתר חנטה אזלי בשביעית, ובת שביעית שנכנסת לשמינית חייבת בביעור)!

(ט"ו ב') (ומסיק) תנאי היא, **דתניא:** אמר רבי יוסי: אבטולמוס העיד משום חמישה זקנים: אתרוג אחר לקיטתו למעשר, ואחר חנטה לשביעית.⁵ ורבותינו נמנו באושא ואמרו: אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית.

איתמר, רבי יוחנן וריש לקיש אמרי תרוייהו: אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית לעולם ששית (חייבת במעשר ופטורה מן הביעור).

כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפילו כזית ונעשית ככר (אפילו לא גדלה בששית אלא מעט ורובה גדלה בשביעית עד שנעשית ככר) חייבין עליה משום טבל (דבתר חנטה אזלין. והיות שחנטה בששית אינה הפקר, וכדעת אבטולמוס).

שיטות הראשונים

דעות התנאים: הוזכרו ארבע דעות של תנאים -

(1) לדעת ר"ג ואבטולמוס, לענין שביעית הולכים אחר חנטה, ולענין מעשר הולכים אחר לקיטה.

(2) לדעת רבי אליעזר, הולכים אחר חנטה בין לענין שביעית ובין לענין מעשר.

(3) לדעת רבותינו באושא, הולכים אחר לקיטה בין לענין שביעית ובין לענין מעשר.

(4) ולדעת רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון, החנטה והלקיטה של האתרוג צריכות להיות באותה שנה, שאין לך דבר שחייב במעשר אלא אם כן גדל בחיוב ונלקט בחיוב, ואין לך דבר שחייב בביעור אלא אם כן גדל בשביעית, ונלקט בשביעית.

דעות האמוראים: וכן הוזכרו שלוש דעות של אמוראים -

(1) רבה, סובר כאבטולמוס, שהולכים אחר חנטה לענין שביעית, ולכן אתרוג שחנט בששית ונלקט בשביעית, פטור

למשמש בהם, ואף אם תלך בהם אחר חנטה אין לך לחזר לחייבם במעשר. מאירי. וכן הרגיש בזה תוספות רי"ד, שכתב דאילו היה כל הפרדס מלא אתרוגים שהיה יכול לשומר, היה חייב במעשר, אלא שאין דרך לנטוע כל הפרדס אתרוגים.

⁵ ורבה ורב המנונא סוברים כאבטולמוס שאמר בתר חנטה לשביעית. אלא שנחלקו בדבריו: רב המנונא סבר כיוון שפטורה מן הביעור, לאו הפקרא דמלכא היא, וחייבת במעשר. ורבה סבר סוף סוף יד הכל ממשמשין ומודה אבטולמוס שפטורה מן המעשר.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מביעור. ואם חנט בשביעית, חייב.⁶ ולעניין מעשר הולכים אחר לקיטה, ולכן אם נלקט בשביעית פטור ממעשר. ואם חנט בשביעית ונלקט בשמינית, פטור ממעשר כיוון שחל עליו הפקרא דמלכא.

(2) רב המנונא, סובר כאבטולמוס, וחולק על רבה באתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית, שכיוון שפטור מביעור, לא חל עליו הפקרא דמלכא, ולכן חייב במעשר.⁷

(3) רבי יוחנן וריש לקיש סוברים, שאתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית, לעולם שישית.

אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית: לדעת רבנו חננאל, רש"י, ראב"ד ועוד, רבי יוחנן וריש לקיש סוברים כאבטולמוס ורבה המנונא, ולעולם שישית היינו שחייב במעשר ופטור מביעור. וכן פסקו רבנו חננאל, ראב"ד, ריטב"א ועוד. ולדעת הרמב"ם, לעולם שישית היינו לחומרא שגם דין שישית עליו,⁸ וכן הכריע להלכה. וכן פסק השו"ע.⁹

שבת דחודשים או דתקופה והדין בשנה מעוברת: לא הוזכר ברמב"ם, וממילא ראש השנה דאתרוג הוא שבת דחודשים. וכן אף אם הייתה מעוברת, הלך אחר רוב שנים.¹⁰

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות תרומות ומעשרות, סימן שלא)

קכה. הַיָּרֵק, בְּשַׁעַת לְקִטְתּוֹ עֲשׂוּרוֹ... וְכֵן הָאֶתְרוֹג, בְּלֶבֶד מִשְׁאֵר פְּרוֹת הָאֵילָן, הָרִי הוּא כְּיָרֵק וְהוֹלְכִין אַחַר לְקִטְתּוֹ, בֵּין לְמַעַשְׂר בֵּין לְשִׁבְעִית. כִּיצַד? אִם נִלְקַט בְּשְׁלִישִׁית אַחַר ט"ו בְּשַׁבָּט, מִפְּרִישֵׁין מִמֶּנּוּ מַעַשְׂר עָנִי אֵף עַל פִּי שְׁנַגְמָרָה בְּשָׁנֶיהָ. וְכֵן אִם נִלְקַט בְּרִבְעִית קֶדֶם ט"ו בְּשַׁבָּט, מִפְּרִישֵׁין מִמֶּנּוּ מַעַשְׂר עָנִי. נִלְקַט בְּהָ אַחַר ט"ו בְּשַׁבָּט, מִפְּרִישֵׁין מִמֶּנּוּ מַעַשְׂר שְׁנִי. וְאֵף עַל פִּי שְׁהוֹלְכִין אַחַר לְקִטְתּוֹ, אֶתְרוֹג בֵּת שְׁשִׁית שְׁנַגְמָסָה לְשִׁבְעִית, אֶפְלוּ הִיָּתָה כְּזֵית וְנַעֲשִׂית כְּכֶפֶר, חִיָּבֵת בְּמַעֲשְׂרוֹת.

מעשר פירות האילן לפי מה נקבע

(ט"ו ב') **תנו רבנן:** אילן שחנטו פירותיו קודם חמישה עשר בשבט, מתעשר לשנה שעברה (לפי המעשרות של שנה שעברה). (ואם חנטו) אחר חמישה עשר בשבט, מתעשר לשנה הבאה.

אמר רבי נחמיה: במה דברים אמורים? באילן שעושה כעין שתי בריכות (שאין פירותיו נגמרין כאחת כגון תאנים). אבל אילן העושה בריכה אחת (שפירותיו נלקטין כאחד, בתר לקיטה אזלינן בהו) כגון דקלים וזיתים וחרובין, אע"פ שחנטו פירותיהן קודם חמישה עשר בשבט מתעשרין לשנה הבאה.

⁶ ולכן פטור ממעשר גם אם נלקט בשמינית, כיוון שחל עליו הפקרא דמלכא.

⁷ ורבה פוטר כיוון שעל כל פנים יד הכל ממשמשים בו, ונחשב מופקר מהבעלים.

⁸ וראה רדב"ז ורי"י קורקוס, שביארו בדעת הרמב"ם שרבי יוחנן וריש לקיש ביארו שיטת רבותינו באושא לחומרא.

⁹ יו"ד שלא, קכו. מקורות: רמב"ם (הלכות מעשר שני א,ה-ו; תרומות ה,יא; שמיטה ויובל ד,יב). ראב"ד (מעשר שני, שם). ריטב"א (ט"ו א', ד"ה ואוקימנא).

¹⁰ 'ליקוטי הלכות'.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר רבי יוחנן: נהגו העם בחרובין כרבי נחמיה (שהולכים בהם אחר לקיטה למעשר).

איתיביה ריש לקיש לרבי יוחנן (ממשנה שביעית ה,א): בנות שוח (תאנים לבנות) שביעית שלהן (נוהגת בשנה) שנייה (של שמיטה) מפני שעושות לשלוש השנים.¹¹
אישתיק.

ולימא ליה: כי אמינא לך אנא מעשר חרובין דרבנן, ואת אמרת לי שביעית דאורייתא?!

אלא אמר רבי אבא הכהן: תמיהני אם קיבלה רבי יוחנן (והאי דאישתיק משום דלא ידע להשיב) אם לא קיבלה (והאי דאישתיק, משום דלא איכפת ליה¹²).

שיטות הראשונים

נהגו העם בחרובים כרבי נחמיה: כתב הריטב"א, דהאי לישנא מסתמא משמע שנהגו ומקיימין מנהגם ומורין כותייהו. לשיטת הרמב"ם, מה שנהגו בחרובים להקל ללכת אחר לקיטה מבלי לדקדק מתי היתה החנטה, זה רק בחרובים גרועים כחרובי צלמונה, שאינם ראויים למאכל רוב אדם, וחיוב המעשרות בהם הוא מדרבנן בלבד.¹³ לשיטת רבנו תם וראב"ד, כן הדין בסתם חרובים.¹⁴ ולשיטת התוספות, לאו דוקא נקט חרובים דהוא הדין דקלים וזיתים וכל אילנות העשויות בריכה אחת בשנה.¹⁵

¹¹ פירות החונטים בה בשביעית, אין נגמרין עד שנה שניה של שמטה. ואנן בתר חנטה אזלינן, ונהגא בהו שביעית. רש"י.

¹² דלא דמי מעשר פירות האילן דרבנן לאחמורי ביה כשביעית דאורייתא. רש"י.

¹³ והרמב"ם לשיטתו (הל' תרומות, ריש פרק ב), שחיוב מעשרות בפירות האילן הוא מן התורה (ר' לעיל י"ב א').

¹⁴ משום דהוה פרי גרוע ולא חשיבי כלום בט"ו בשבט. ריטב"א. ואפשר מפני שאין רוב העולם רצין אחריהם כשאר פירות ומניחין אותן באילן הרבה. לפיכך לא נחשבו בעיניהם עד שעת לקיטה. ראב"ד.

¹⁵ מקורות: רבנו תם (הובא בריטב"א ד"ה אמר רבי יוחנן). תוספות (ד"ה נהגו). רמב"ם וראב"ד (מעשר שני א,ג). ריטב"א (ד"ה אמר רבי יוחנן וד"ה ובחרובין).